

НАВИЧКИ УПРАВЛІННЯ ЗМАГАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ФУТБОЛІСТІВ ЯК ОДНА ІЗ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ТРЕНЕРА

Байрачний Олег

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотації:

Актуальність теми дослідження. Наповнення змістовної частини переліку професійних компетентностей тренера та пошук оптимальних способів формування актуальних професійних знань, вмінь та навичок завжди були предметом досліджень фахівців з різних сфер науки та практики. Натомість відповідності його особистісно-психологічних та психофізіологічних характеристик завданням та умовам діяльності, як основи професійного становлення тренера приділяється значно менше уваги. І найголовнішим є те, що поза увагою більшості методичних розробок залишається той факт, що детермінантами ефективного процесу оволодіння або підвищення рівня розвитку необхідних професійних навичок тренера, як правило, виступають його індивідуальні психологічні характеристики. **Мета та методи дослідження.** Мета роботи полягає в аналізі психологічних детермінант формування та прояву професійних компетентностей тренера в управлінні змагальною діяльністю у футболі. Для досягнення поставленої мети використовувалися теоретичні загальнологічні методи (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення) та емпіричні (вивчення друкованих та електронних джерел інформації, педагогічне спостереження). **Результати роботи та ключові висновки.** В роботі представлені результати теоретичного аналізу та узагальнення практичного досвіду з питань формування та прояву навичок оперативного управління в процесі змагальної діяльності, як однієї з професійних компетентностей тренера з футболу. Враховуючи залежність комунікаційної стилістики тренера від його особистісно-психологічних та психофізіологічних особливостей, актуалізована необхідність системного та цілеспрямованого формування його відповідних здібностей та властивостей психіки. Основним результатом роботи є розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності реалізації комунікаційного процесу в системах «тренер-спортсмен» та «тренер-команда» під час гри.

Ключові слова:

професійна компетентність тренера, особистісно-психологічні якості, управління змагальною діяльністю.

Management skills of competitive football players as one of the professional competence of the coach

The relevance of the research topic.

The formation of a list of professional competencies of a coach and the search for optimal ways to acquire knowledge and develop relevant professional skills at various times were the subject of research by specialists from different fields of sports science and practice. At the same time, the problem of the formation of the corresponding psychological and psychophysiological characteristics of the coach, taking into account contemporary tasks and conditions of activity, is studied to a lesser extent. At the same time, there is an obvious fact that at the core of acquiring and raising the level of development of the necessary professional skills of a coach are his individual, personality and psychological characteristics. The purpose and methods of research. The purpose of the work is to analyze the psychological determinants of the formation and manifestation of the professional competencies of a coach in managing competitive football activities. The results and key findings. The paper presents the results of theoretical analysis and generalization of practical experience on the formation and display of operational management skills in the process of competitive activity, as one of the professional competencies of a football coach. The main result of the work is the development of practical recommendations for improving the efficiency of the implementation of the communication process in the systems "trainer-athlete" and "trainer-team" during the game. Taking into account the dependence of the communication stylistics of the trainer on its individual typological properties of the psyche, the problem of the systemic and purposeful formation of this sphere is actualized. Further research will be focused on the study of methods and forms of the formation of the necessary psychological and psychophysiological abilities of a trainer of different qualifications.

professional competence of the trainer, personality and psychological qualities, management of competitive activities.

Навыки управления соревновательной деятельности футболистов как одна из профессиональной компетентности тренера

Актуальность темы исследования. Наполнение содержательной части перечня профессиональных компетенций тренера и поиск оптимальных способов формирования актуальных профессиональных знаний, умений и навыков всегда были предметом исследований специалистов из разных областей науки и практики. Вместе с тем, соответствию его личностно-психологических и психофизиологических характеристик задачам и условиям деятельности, как основы профессионального становления тренера уделяется значительно меньше внимания. Показательно, что вне поля зрения большинства методических разработок остается тот факт, что детерминантами эффективного процесса овладения или повышения уровня развития необходимых профессиональных навыков тренера, как правило, выступают его индивидуальные психологические характеристики. Цель и методы исследования. Цель работы заключается в анализе психологических детерминант формирования и проявления профессиональных компетенций тренера в управлении соревновательной деятельностью в футболе. Для достижения поставленной цели использовались теоретические общелогические методы (анализ, синтез, сравнение и обобщение) и эмпирические (изучение печатных и электронных источников информации, педагогическое наблюдение). Результаты работы и ключевые выводы. В работе представлены результаты теоретического анализа и обобщения практического опыта по вопросам формирования и проявления навыков оперативного управления в процессе соревновательной деятельности, как одной из профессиональных компетенций тренера по футболу. Основным результатом работы является разработка практических рекомендаций по повышению эффективности реализации коммуникационного процесса в системах «тренер-спортсмен» и «тренер-команда» во время игры. Учитывая зависимость коммуникационной стилістики тренера от его индивидуально-типологических свойств психіки, актуалізована проблема системного и целенаправленного формирования данной сферы.

профессиональная компетентность тренера, личностно-психологические качества, управление соревновательной деятельностью.

Постановка проблеми. Професійна компетентність та особистісні характеристики тренера справедливо вважаються такими, що мають вирішальне значення для виховання спортсменів високого рівня. До того ж, слід відзначити той факт, що кваліфікаційний рівень тренера, на відміну від інших факторів, що впливають на ефективність системи підготовки спортивного резерву, має найнижчі компенсаторні можливості. Іншими словами, брак кваліфікованих тренерських кадрів, практично не можливо компенсувати ані сучасними науково-методичними розробками, ані високим рівнем матеріально-технічного забезпечення, оскільки ефективність їх реалізації багато в чому залежить від здатності тренера раціонально їх застосовувати [1, 5, 15].

Успішність тренера у футболі залежить від багатьох факторів, серед яких особливе місце займає здатність тренера до ефективного управління навчально-тренувальним процесом та, особливо, станом і поведінкою ,як окремого гравця, так і команди в цілому. Як і будь-яка діяльність, в основі якої покладені міжособистісні відносини, ефективність реалізації управлінської складової в тренерській діяльності багато в чому детермінована рівнем комунікаційних навичок тренера. Під комунікаційними навичками ми будемо розуміти здатність тренера раціонально застосовувати різні форми та засоби передачі та сприйняття інформації в процесі оперативного управління командою та станом гравця в процесі змагальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу даних спеціальної літератури [4-8, 10, 13] з проблеми дослідження засвідчують, що управлінським та комунікаційним компонентам в професійній діяльності тренера, приділялась значна увага. Здебільшого вивченню підлягали управлінські здібності тренера в контексті різних стилів керівництва, аналізувалися їх переваги та недоліки в різних видах спорту взагалі, [2, 3] та у футболі зокрема [9, 12, 14, 15]. В той же час, слід відмітити, що вище означені питання (індивідуальний стиль керівництва, комунікаційні навички та різні напрямки професійної діяльності тренера), розглядалися, здебільшого, окремо, що дещо звужує можливості практичного застосування викладених матеріалів безпосередньо тренерами.

Тому в межах даної роботи реалізована спроба аналізу особистісно-психологічних характеристик комунікаційного процесу тренера в процесі управління змагальною діяльністю в контексті реалізації його індивідуального стилю керівництва.

Мета дослідження. Проаналізувати психологічні детермінанти формування та прояву професійних компетентностей тренера управління змагальною діяльністю у футболі.

Матеріал і методи дослідження. В основі даного дослідження покладено результати теоретико-методичного аналізу даних спеціальної літератури та мережі Інтернет з питань психологічних особливостей управління командою у футболі, а також узагальнення власного практичного досвіду роботи в якості тренера та спортивного психолога в юнацьких збірних командах України з футболу. Для досягнення поставленої мети використовувалися теоретичні загальнологічні методи (аналіз, синтез та узагальнення) та емпіричні (вивчення друкованих та електронних джерел інформації, педагогічне спостереження).

Результати дослідження. Як відомо, специфіка окремих компонентів комунікації тренера (настанови, підказ, розбір гри, критика, вислуховування та ін.) багато в чому залежать від стилю керівництва, який є найбільш притаманним для нього. Слід відзначити, що серед чотирьох типів керівництва (ліберальний, демократичний, авторитарний, маніпулятивний) основними є *демократичний* та *авторитарний*, на яких і буде зроблено акцент в даній роботі. Два інші стилі або (*маніпулятивний та ліберальний стилі*) носять деструктивний характер і, хоча і по різному, але негативно впливають на реалізацію тренером власних управлінських функцій.

Перш за все треба відзначити, що не буває абсолютно поганого або хорошого стилю поведінки (керівництва). Стиль може бути *адекватним*, тобто відповідним до конкретних обставин спортивної діяльності, або ні. Його адекватність залежить від умов діяльності (тренування або гра), пріоритетності задач в конкретний період часу (відновлення, навчання, розвиток, спортивний результат) особливостей команди (вік, кваліфікація, поточний фізичний та психологічний стан, індивідуальні особливості гравців тощо). Тому цілком слушним є виокремлення ще одного стилю керівництва – *раціонального*, в основі якого лежить здатність тренера своєчасно та відповідно до ситуації застосовувати ті чи інші інструменти та методи впливу, що є характерними для різних стилів.

Але, говорячи про особливості формування та реалізації індивідуального стилю управління тренера слід пам'ятати, що мова йде про цілком сформовану, під впливом зовнішніх (умови спортивної діяльності в якості гравця) та внутрішніх (вроджені типологічні акцентуації характеру) чинників, зрілу особистість. В зв'язку з чим, закономірно постає питання можливості цілеспрямованого та свідомого його формування. Тому, існує висока вірогідність того, що тренер періодично буде опинятися в ситуації коли його стихійно сформований, оснований на вроджених психологічних характеристиках стиль виявиться не адекватним ситуації. В такому випадку, навіть за умов якісно проведеної аналітичної роботи щодо визначення причинно-наслідкових зв'язків тих чи інших ситуацій в спортивній діяльності, кінцевий результат виявиться негативним лише через неадекватність способу чи інструменту комунікації при реалізації управлінського рішення.

Оскільки об'єкт управління (команда, функціональний та психологічний стан футболістів) та ситуація (тренування, офіційна або товариська гра) є динамічними та такими, що постійно змінюються, то перед кожним тренером постає досить складне завдання вміти своєчасно та адекватно ситуації застосовувати різні форми впливу, які притаманні як авторитарному, так і демократичному стилю.

Далі, на основі аналізу психологічних характеристик змагальної діяльності у футболі та процесу підготовки до неї, спробуємо сформулювати ряд практичних рекомендацій стосовно шляхів підвищення ефективності реалізації тренером власних управлінських функцій в процесі управління командою під час гри

Керування командою під час гри. 1. Вкрай важливим є усвідомлення та прийняття того факту, що можливості впливу на рівень гри команди чи окремого гравця через підказ під час гри дуже обмежені та залежать від багатьох факторів: рівень комунікаційних

навичок та емоційного інтелекту (EQ) тренера, а також психологічна підготовленість гравців (їх емоційна стійкість, волюві якості, оперативне мислення та ін.).

В іншому випадку, тренер, постійно роблячи підказки але не отримуючи необхідного результату, втрачає емоційну рівновагу. Втрата тренером самоконтролю може призвести до:

- зниження ефективності оперативного мислення;
- неадекватній реакції на певні дії гравців;
- прийняття імпульсивних та необдуманих рішень;
- зниження ефективності комунікації з гравцями в більш сприятливих для цього ситуаціях (паузи в грі, перерва між таймами);
- занадто емоційний підказ може (залежить від індивідуальних психологічних характеристик гравця) мати навіть протилежний від очікуваного тренером ефект: втрата впевненості, нервовість, зниження активності, страх брати на себе відповідальність та проявляти лідерські якості тощо.

2. Робити підказ необхідно своєчасно (паузи в грі, близькість гравця до лави запасних) та максимально інформативно, використовуючи короткі команди, що спрямовані на корекцію *поточної ситуації або майбутніх* дій. В будь-якому випадку тренер в процесі оперативного управління змушений «фільтрувати» інформацію для передачі гравцям, розставляючи пріоритети. У фокусі мають бути системні речі щодо організації групових та командних дій, тактичні ходи суперника, які не були враховані на установці та потребують корекції.

3. Максимально індивідуалізувати коригуючу комунікацію. Вкрай важливо знати як кожен з гравців реагує на емоційний підказ та критичні оцінки під час гри. Тренер має використовувати ті чи інші засоби впливу, базуючись на здатності футболіста адекватно та повноцінно сприймати інформацію, швидко та ефективно її аналізувати та приймати рішення, конструктивно ставитися до критики тощо. Відсутність тих чи інших з вище перерахованих якостей у гравця слід враховувати як факт, що є обмежуючим але об'єктивним під час гри але, водночас, як завдання, що підлягає вирішенню в рамках психологічної підготовки гравців.

Керування командою під час перерви між таймами. Найбільш дієвим (після заміні гравців) засобом впливу на стан команди чи окремих гравців є комунікація тренера в роздягальні під час перерви між таймами. Стиль поведінки та набір інструментів залежить від багатьох факторів: індивідуального стилю керівництва, що притаманний тренерові, ступеню реалізації тактичного плану та настанов тренера, поточного результату, функціонального та психологічного стану гравців, характеру суддівства, поведінки вболівальників тощо.

Заходи та інструменти впливу:

- утриматись від будь яких оцінок чи підказок в перші декілька хвилин (необхідно дати можливість гравцям знизити рівень емоційної збудженості) та дати змогу гравцям обмінятись власними думками у своєму колі;
- мінімізувати негативні вислови та оцінки (особливо особистісного характеру);

- використовувати максимально конструктивний інструктаж з акцентом на тому що і чому треба змінити в організації групових та командних дій, а також в індивідуальній тактиці;
- раціонально використовувати час: максимально конкретна та важлива інформація (допомагають нотатки під час першого тайму), індивідуальні короткі настанови гравцям, які входять у гру;
- емоційність мови на пряму залежить від конкретної ситуації і може бути як по діловому спокійною (ситуація планова або гравці дещо хвилюються), так і емоційною з розмовою у підвищеному тоні (помітні ознаки заспокоєності чи наявні сприятливі умови для цього);
- за необхідності підняти психологічний настрій, підкреслити позитивні моменти гри у першому таймі та продемонструвати впевненість у можливостях команди;
- замінюючи гравця через невдалу гру тренер має утриматись від негативної оцінки (це доцільніше зробити на наступний день у приватній бесіді), підтримати та подякувати за гру;
- завершувати необхідно, в будь-якому випадку, у позитивному тоні, демонструючи впевненість у можливостях команди показати очікуваний рівень гри та досягти позитивного результату.

Як було зазначено вище, стилістичні особливості поведінки та комунікації тренера багато в чому залежать від стилю керівництва, що йому притаманний. Завдання, що вирішує тренер в процесі змагальної діяльності та умови, в яких вона протікає обумовлюють необхідність використання тренером форм та засобів впливу, що притаманні, здебільшого, авторитарному стилю. Оскільки дефіцит часу та ціна помилки потребують швидкого аналізу та миттєвих рішень.

Дискусія. Фокус наукових пошуків, як і зміст освітніх програм, спрямовані, здебільшого, на представлення спеціальної інформації стосовно методики підготовки та формування відповідних вмінь та навичок. Натомість, компетентність тренера, що відповідає сучасним вимогам професійної діяльності в межах певного виду спорту, полягає не тільки в знанні актуальних методик підготовки, а й в прояві цілого ряду специфічних здібностей, детермінованих наявністю необхідних особистісно-психологічних та психофізіологічних якостей. Тому одним з актуальних напрямків досліджень є всебічне та системне вивчення психофізіологічних та особистісно-психологічних характеристик тренера не стільки в контексті відбору та профорієнтації, скільки в контексті пошуку та обґрунтування форм, методів та засобів цілеспрямованого їх формування та розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В межах даної роботи було проаналізовано одну із складових професійної компетентності тренера, а саме навички оперативного управління змагальною діяльністю у футболі. В основі даної навички лежить здатність тренера до ефективної комунікації, яка, в свою чергу залежить від рівня розвитку когнітивних (аналітичні здібності та швидкість прийняття рішень), перцептивних (емоційний інтелект (EQ), параметри уваги (об'єм, швидкість переробки інформації)) та вольових якостей. Результати аналізу дозволили сформулювати ряд

практичних рекомендацій спрямованих на підвищення ефективності комунікаційного процесу в системах «тренер-спортсмен» та «тренер-команда».

Диференціація за рівнем спортивної діяльності (дитячо-юнацький спорт та професійний футбол) та формування програми психотехнічних засобів формування відповідних психологічних та психофізіологічних здібностей тренера є предметом подальших досліджень.

Список літературних джерел:

1. Березовская Р. Психология профессиональной карьеры. СПб: СПбГУ, 2012. 152с.
2. Болгов А.Н. Технология управления соревновательной деятельностью игроков квалифицированной баскетбольной команды: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 ВГАФК. Волгоград, 2013. 157с.
3. Дорошенко Є.Ю. Управление технико-тактической деятельностью в командных спортивных играх. Наука в олимпийском спорте. 2014. №4. С.15-21
4. Ильин Е.П. Психология спорта. СПб.: Питер, 2008. 352с.
5. Карсон М. The manager. Как думают футбольные лидеры/ Майк Карсон; [пер. с англ. Е. Козловой]. М.: Издательство «Э», 2016. 352с.
6. Кобер И.Х. Коммуникативная компетентность тренера и ее формирование у студентов институтов физической культуры: автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04. МОГИФК. Малаховка, 1987. – 22с.
7. Мартенс Р. Успешный тренер. М.: Человек, 2014. 440с.
8. Николаев А.Н. Психология тренерской деятельности в детско-юношеском спорте: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. псих. наук: (13.00.04) СПбГУФК им. П.Ф. Лесгафта. СПб., 2005. 50с.
9. Сассо Э. Футбольный тренер. М.: Терра-Спорт, Олимпия Пресс, 2003. 200с.
10. Чемберс Д. Профессия – тренер: наука и искусство. М.: Человек, 2013. 186с.
11. Balague G. Pep Guardiola. Another way of winning. London, Orion Books LTD, 2013. 363p.
12. Gilbourne D. Tales from the Field: Personal Reflections in the Provision of Psychological Support in the Professional Soccer. Psychology of Sport and Exercise, 2006. №7. p.331
13. Mahoe S. Five ways to improve communication with your players. Coach and Athletic Director. 2008. № 76(7). p.24-29
14. Matkovich M. Elit soccer drills: 82 advanced drills for individual and team play. Human Kinetics Publishers. 2009. 184p.
15. Seamus Kelly Role of the professional football manager. Taylor & Francis Ltd, 2017. 188p.

References:

1. Berezovskaya R. (2012). Psihologiya professionalnoy kareryi.[Psychology of professional career] SPb: SPbGU, 152s.
2. Bolgov A.N. (2013). Tehnologiya upravleniya sorevnovatelnoy deyatelnostyu igrokov kvalifitsirovannoy basketbolnoy komandyi [Technology for managing competitive activity of players of a qualified basketball team]: dis. kand. ped. nauk: 13.00.04 VGAFK. Volgograd. 157s.
3. Doroshenko E.Yu. (2014). Upravlenie tehniko-takticheskoy deyatelnostyu v komandnyih sportivnyih igrakh. Nauka v olimpiyskom sporte. №4. S.15-21
4. Ilin E.P. (2008). Psihologiya sporta. [Sports psychology] SPb.: Piter. 352s.
5. Karson M. (2016). The manager. Kak dumayut futbolnyie lideryi/ Mayk Karson; [per. s angl. E. Kozlovoy]. M.: Izdatelstvo «E», 352 s.
6. Kober I.H. (1987). Kommunikativnaya kompetentnost trenera i ee formirovanie u studentov institutov fizicheskoy kulturyi [Communicative competence of a trainer and its formation among students of institutes of physical culture]: avtoref. dis.... kand. ped. nauk.: 13.00.04. MOGIFK. Malahovka, 22 s.
7. Martens R. (2014). Uspeshnyiy trener. [Successful coach] M.: Chelovek, 440 s.
8. Nikolaev A.N. (2005). Psihologiya trenerskoy deyatelnosti v detsko-yunosheskom sporte. [Psychology of coaching in youth sports]: avtoref. dis. na soiskanie nauch. stepeni dokt. psih. nauk: (13.00.04) SPbGUFK im. P.F. Lesgafta. SPb., 50 s.
9. Sasso E. (2003). Futbolnyiy trener. [Football coach]. M.: Terra-Sport, Olimpiya Press. 200 s.
10. Chambers D. (2013). Professiya – trener [Profession – Coach]: nauka i iskusstvo M.: Chelovek. 186s.
11. Balague G. (2013). Pep Guardiola. Another way of winning. London, Orion Books LTD. 363 p.
12. Gilbourne D. (2006). Tales from the Field: Personal Reflections in the Provision of Psychological Support in the Professional Soccer. Psychology of Sport and Exercise. №7. p.331.
13. Mahoe S. (2008). Five ways to improve communication with your players. Coach and Athletic Director. № 76(7). p. 24-29
14. Matkovich M. (2009). Elit soccer drills: 82 advanced drills for individual and team play. Human Kinetics Publishers. 184 p.
15. Seamus Kelly (2017). Role of the professional football manager. Taylor & Francis Ltd. 188p.

doi:

Відомості про авторів:

Байрачний О.В.; orcid.org/0000-0003-3013-0845; obairachnyi@gmail.com; Національний університет фізичного виховання і спорту України; вул. Фізкультури, 1, Київ, 03150, Україна.